

4 PŮDA

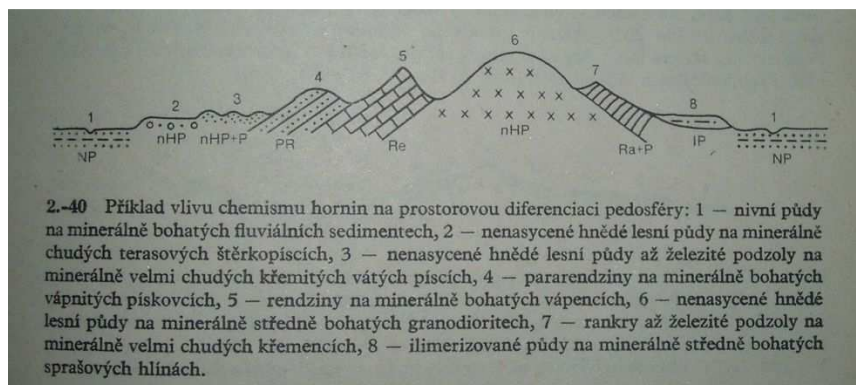
Půdy hrají v ekosystémech nezastupitelnou roli substrátu, proto bychom se na ně měli taktéž v přehledu podívat.

4.1 SLOŽENÍ PŮDY

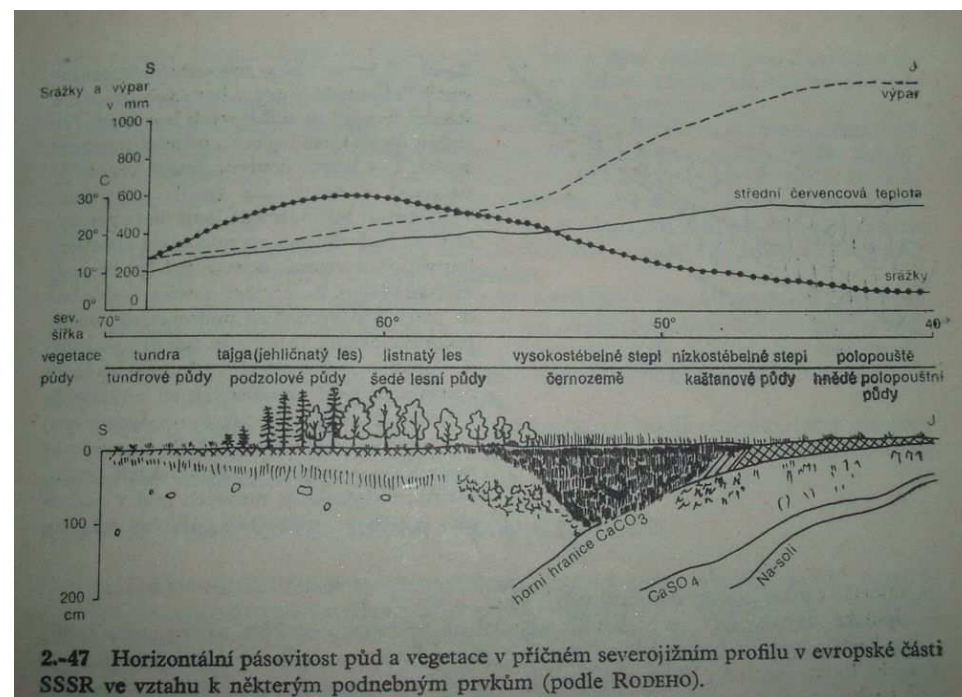
Půda je tvořena pevnými částicemi, kapalnou složkou, plynou složkou, organickým materiálem a živými organismy.

Pevné částice jsou tvořeny primárními minerály – především oxidy, křemičitany a uhličitany; a sekundárními minerály – jílovými, k nimž řadíme především výše zmiňované kaolinity, montmorillonity a illit. Voda v půdě má nezastupitelnou úlohu, protože utváří koloidní roztoky látek a umožňuje jejich příjem rostlinami. Chemické procesy pak dále ovlivňují půdní vzduch. Procesem humifikace vzniká humus – organická složka půdy, která ztratila původní strukturu rostlinných a živočišných zbytků.

Půdy se vzájemně liší svými fyzikálními a chemickými vlastnostmi. K nejdůležitějším fyzikálním patří zrnitost a pórovitost půdy, k chemickým půdní reakce a obsah minerálů. Tyto vlastnosti jsou dány matečnou horninou a klimatem, ve které půda vznikla a aktuálně se nachází.

Vazba typu půdy na matečnou horninu. Obrázek © Horník et al., 1986, s. 171.

Vazba typů půd na klima. Obrázek © Horník et al., 1986, s. 179.

S ohledem na možnost přijímání minerálů a živin v půdě kořenicími a žijícími organismy, je významný pro půdu sorpční komplex, tedy soubor koloidů, jílovitých minerálů a výměnných iontů na ně vázaných. Nejvýznamnějšími kationty sorpčního komplexu jsou kationty vápenaté, hořečnaté (oba dvoumocné), draselné, sodné (obě jednomocné) a pak vodíkový kationt a amoniakální kationt. Pokud převládají dvoumocné báze, jde o půdy s dobrými biologickými a chemickými vlastnosti, označují se jako půdy nasycené.

4.2 PROCESY PŘI NICHŽ DOCHÁZÍ K TVORBĚ PŮDY

Primitivní proces

Probíhá v iniciační fázi, kdy dochází k prvnímu kontaktu matečného substrátu s organismy.

Zajílení

Jde o proces vnitropůdního zvětrávání, při němž dochází ke vzniku jílových částic – v podmínkách mírného klimatu dochází z uvolňování železa a zbarvování půdy do hněda, odtud proces **brunifikace**. V teplejších oblastech se střídáním suchých a vlhkých období dochází v období sucha k dehydrovaní oxidů železa (= **feritizace**). Dále může docházet k vymývání křemičitanů v období dešťů pak, které pak vede k významnému relativnímu hromadění oxidu železitého, který zbarvuje půdy do červena (= **rubifikace**). Ve stále vlhkých tropech zůstávají oxidy železa v hydratované podobě a zbarvují půdy do různých odstínů žluté, oranžové až červené. Relativní hromadění oxidů železa a hliníku ve svrchní části půdního profilu tropických půd vytváří horizont, který na slunci dehydratuje a tvrdne k několikacentimetrové krusty až několikametrové pancíře = **plinthit/laterit**.

Translokace

Znamená přesuny, ke kterým dochází v půdním sloupci. Typické jsou dva – **illimerizace** = přesun jílových částic do spodních částí půdního profilu; druhým je **podzolizace** = která je spojena s existencí kyselé vrstvy humusu, z níž se vodou vymývají fluvokyseliny, jež uvolňují seskvioxydy, které se vymývají a přesunují do spodní části půdního horizontu.

Organogenní proces

Souvisí s hromaděním humusu přímo v půdě z odumřelých kořenů rostlin – typicky u černozemí (viz dále).

Halogenní proces

Tyto procesy souvisejí s přesuny solí v půdním horizontu – v aridních oblastech se projevuje **slaniskování**, při kterém dochází ke vzlínání vody s rozpuštěnými solemi z hlubších vrstev a po výparu zůstanou tyto soli blíže k povrchu, popřípadě se dostanou až na něj (viz dále), opačným procesem je **slancování** – soli a jílové částice se hromadí ve spodní části půdního profilu.

4.3 PŮDNÍ PROFIL

Půda od povrchu do kontaktu s matečnou horninou nemá jednotné složení, ale liší se svými vlastnostmi – právě charakter těchto odlišností sledovatelných v půdních horizontech ($\pm$ vrstvách) se stal jedním ze základních klasifikačních systémů půd.

Půdní horizonty (FAO, 2013)

Humusové horizonty

- mollic – půdokryjící humusový horizont bohatý na dvojmocné báze s vysokou sorbcí, obvykle mocný a tmavé barvy
- umbric – jako mollic ale nasycenost bázemi je menší než 50 %, je kyselý a chudý na dusík
- ochric – světlý humusový horizont chudý na organické látky

Ostatní horizonty

- albic – eluviální (ochuzený) horizont světlěhnědé až špinavě bílé barvy ležící pod humusovým horizontem

- glejový horizont - ve svrchní části světlý oxidační horizont a pod ním redukční s trvalým výskytem podzemní vody; o povrchu se obvykle nachází různě mocný humusový horizont
- argillic – horizont s akumulací jílu, který vzniká procesem illimerizace
- cambic – horizont vnitropůdního zvětrávání (brunifikace), je zbarven oxidy železa a je tak obvykle tmavší než půdotvorný substrát, z něhož půda vznikla
- spodic – iluviální horizont podzolových půd ležící pod eluviálním horizontem albic
- oxic – vzniká ve vlhkých tropech feralitizací – vysoce zvětralý s převládajícím podílem sekundárních minerálů
- natric – iluviální horizont s obsahem sodíku v sorbčním komplexu nad 15 %
- calcic – horizont s druhotnou akumulací karbonátů
- gypsic – horizont s akumulací sádrovce

4.4 PŘEHLED PŮDNÍCH TYPŮ SVĚTA

Vytvořen byl na základě typologie FAO (FAO, 2013) a doplněn byl o dílčí typologie používané u nás (Horník et al., 1986).

Regosoly REGOSOLS (R)

Půdy bez výrazněji vyvinutých horizontů na sypkých substrátech, obvykle na písčitých dunách a mladých sutích. Vyskytují se maloplošně.

Litosoly LITHOSOLS (I)

Půdy velmi mělké – geologický substrát je nejvýše 10 cm pod povrchem půdy, na rozdíl od předchozích je substrátem skalní hornina.

Půdy se vyskytují na skalách, horských svazích a v arktických a antarktických oblastech – polygonální půdy (viz výše).

Arenosoly ARENOSOLS (Q)

Taktéž slabě vyvinuté půdy na převážně písčitém substrátu, nicméně u nich lze už nalézt nevyvinuté horizonty argillic, cambic nebo oxic.

Fluvisoly (FLUVISOLS J)

Půdy na fluviálních sedimentech, tedy půdy niv. Jejich charakter je odvislý od reakce substrátu, jeho zrnitosti a periodicity záplav.

Jermosoly YERMOSOLS (Y)

Jsou to mělké půdy výrazně aridních oblastí, především pouští mírného až tropického pásma podléhající větrné erozi. Typický je existencí chudého horizontu ochric při povrchu, který je zasolen a bohatý také na karbonáty, pod ním je půdotvorný substrát obohacený o sádrovec – gypsic horizont.

V horkých pouštích se vyvíjejí specifické typy, viz pouště v biomech.

Xerosoly XEROSOLS (X)

Typické půdy polopouští s chudým ochric horizontem. V mírném pásu je tento horizont rozdělen na svrchní část a spodní, která je obohacena o soli a může přecházet v náznaky sodného cambic horizontu. Pod ním následují horizonty calcic a pod ním gypsic. V polopouštích subtropů vzniká karbonátový ochric horizont a pod ním následuje calcic horizont.

Solončaky SOLONCHAKS (Z)

Solončaky je označení pro zasolené půdy, jež vznikají v aridních oblastech a charakteristické jsou vysokým obsahem solí (chloridů a/nebo síranů) v celém profilu včetně jeho hromadění v horní mírně humusové vrstvě.

Slance SOLONETZ (S)

Tyto půdy jsou charakteristické výskytem horizontu natric, který nejčastěji vzniká odsolením solončaků. Vyskytují se ostrůvkovitě v pásmech polopouští a stepí

Fluvisoly (FLUVISOLS J)

Půdy na fluviálních sedimentech, tedy půdy niv. Jejich charakter je odvislý od reakce substrátu, jeho zrnitosti a periodicity záplav.

Glejsoly GLEYSOLS (G)

Půdy pod významným vlivem podzemních vod, u nichž je cca. od 50 cm hloubky patrný glejový horizont. Jsou to typické půdy zamokřených míst, jako jsou bažiny, tundry a rašeliny.

Histosoly HISTOSOLS

Půdy s výskytem rašelinného horizontu (organického, nemineralizovaného) mocného alespoň 40 cm. Jedná se o azonální typ půd, které se vyskytují ve všech klimatických pásmech a vázány jsou na dostatek srážkové nebo povrchové vody.

Rendziny RENDZINAS (E)

Půdy vzniklé na karbonátových horninách s dobře vyvinutým svrchním horizontem mollic, typické rendziny jsou mělké a skeletnaté, proto nemívají oblast vnitropůdního zvětrávání cambic, hnědé rendziny (Cambic rendrinas) jsou hlubší a mají vyvinut cambic horizont

Typické jsou výskytem v mírném pásmu na vápencovém, dolomickém, slínovcovém, popřípadě sádrovcovém podloží.

V našem prostředí se vyčleňují ještě pararendziny, které jsou vázány na karbonátovo-silikátové horniny a mají kombinované vlastnosti rendzin a rankerů.

Rankery RANKERS (U)

Skeletnaté půdy vznikající na silikátových horninách, jako jsou ruly nebo žuly (ale i pískovce nebo křemence) s charakteristickým nehlubokým horizontem umbric, obvykle se vyskytuje na svazích tvořených silikátovými horninami. U nás jsou typicky v lesích, ale stejně běžný je typ např. i v alpínských trávnících nad horní hranicí lesa. Vyskytuje se hojněji i v pásu tunder na sušších substrátech než gleje.

Andosoly ANDOSOLS (T)

Jde o půdy vyvinuté na vulkanických popelech v tropech a subtropích, charakteristické jsou dále existencí dobře vyvinutého horizontu mollic nebo umbric, horizont cambic může být vyvinut.

Vertisoly VERTISOLS (V)

Tyto půdy vznikají ve střídavě vlhkých tropech s různými úhrny srážek i délkou doby sucha. Vznikají hlubokým zvětráním bohatých hornin (např. čedič nebo vápenec) s tvorbou montmorillonitu, který má schopnost zvětšovat svůj objem vodou – v době sucha se smršťuje a vznikají trhliny, které mohou být až 30 cm široké a 2 m hluboké. Půdy jsou hluboké – humusový horizont má přes 1 m, ale humusu je v něm poměrně málo, černé a díky promíchávání vznikem trhlin v období sucha úrodné.

Kaštanové půdy KASTANOZEMS (K)

Název mají odvozen od zřetelně vyvinutého svrchního horizontu mollic, který je kaštanové barvy. Jsou to půdy nízkostébelných stepí

vznikající obvykle na spraších. Pod mollic horizontem se v hloubce cca. 40 cm nachází calcic horizont a pod ním gypsum.

Černozemě CHERNOZEMS (C)

Také ony mají název po horizontu mollic, který je ale v jejich případě černý, bohatý na humus a mocný (někde i více než 1 m). U typických černozemí je pod ním calcic horizont a pak roste spraš. Jde o úrodné půdy vysokostébelných stepí.

Feozemě PHAEOZEMS (H)

Velmi podobné předchozím s výrazným mollic horizontem, ale jsou výrazněji ovlivněny podzemní vodou (kapilárním zdvihem). Jsou to většinou lužní půdy (černice) ve spodních vrstvách s glejovým horizontem. Kromě nich sem patří i brunizemě, což jsou černozemě s vyvinutým agrillic horizontem, jako důsledek vyšších úhrnů srážek a intenzivní illimerizace.

Šedodozemě GREYZEMS (N)

Půdy s dobře vyvinutým horizontem mollic a pod ním argillic. Nacházejí se při okrajích černozemí směrem k oceáničtějšímu klimatu.

Luvisoly LUVISOLS (L)

Vznikají v oceánickém a přechodném klimatu mírných šířek na sypkých půdotvorných substrátech (spraše, morénové materiály apod.) Typické jsou existencí různě mocného illimerizovaného horizontu argilic. Základním typem jsou hnědozemě tvořené v přirozených doubravách na spraších. V humidnějším klimatu také na spraších se vytváří illimerizované půdy dubohabřin s eluviálním horizontem (ochuzeným), který může sahát až do hloubky 70 cm - vlastní neochuzený mollic tvoří jen malou vrstvu při povrchu. V nehumidnějších oblastech dochází při vsakování ke zpomalování odtoku vsakované vody a dochází k procesu

oglejení – vytváří se vrstva, která je zvodnělá s laterálním prouděním vody.

Cambisoly CAMBISOLS (B)

Takto jsou označovány hnědé lesní půdy se slabě ale jasně vyvinutým horizontem umbric na povrchu a pod ním jasně identifikovatelným cambic horizontem. Půdy jsou skeletnaté (vznikají na silikátových horninách) a typické svým výskytem na zalesněných (listnáči) svazích kopců a hor mírného pásu.

Podzoly PODZOLS (P)

Půdní typy charakteristické existencí eluviálního horizontu albic a eluviálního horizontu spodic, který může být rozlišen do dvou částí – ve svrchní části leží černohnědý horizont obohacený o humusové částice a pod ním rezivý obohacený o seskvioxydy. Jedná se o kyselé půdy vznikající v podmínkách chladného klimatu na chudých geologických substrátech a sekundárně také i v mírně teplých oblastech, kde stromovému patru dominují jehličnany, jako je smrk nebo kosodřevina.

Podzoluvisoly PODZOLUVISOLS (D)

Půdy mající charakter podzolů a luvisolů. Geograficky se vyskytují na jejich kontaktu ve smíšených lesích, kde je podzolizační proces slabý a vyvinut je pro luvisoly typický agrillic horizont.

Planosoly PLANOSOLS (W)

Nacházejí se od tropů až do mírného pásu, vždy však v podmínkách střídání vlhké a suché části roku. Od dalších půd střídavě vlhkých tropů a subtropů se odlišují existencí zřetelně vylišeného horizontu albic, pod nímž se nachází tmavý jen slabě propustný jílovitý horizont různého původu, např. arillic. Podobně, jako jiné půdy střídavě vlhkých tropů a subtropů jsou hluboké. Na povrchu se nachází horizont ochric nebo umbric, reakce je obvykle kyselá.

Acrisoly ACRISOLS (A) a nitosoly NITOSOLS (N)

Hluboké půdy suchých až mírně vlhkých tropů a subtropů s vyvinutým horizontem agrillic se silnými projevy feritizace. Patří k nim především půdy subtropických stepí (rubrozemě) se svrchním horizontem podobným černozemím, ovšem výrazně oželezněným a ilimerizovaným s množstvím humusových látek – sahat může až do hloubky 50 cm. Ve vlhkých subtropických lesích na východních pobřežích kontinentů se vyskytují žlutozemě a červenozemě charakteristické existencí horizontů albic a pod ním agrillic. V suchých savanách a polopouštích s dlouhou dobou sucha se vytváří červenohnědé půdy, charakteristické existencí vývinem natric a pod ním calcic horizontů – slancováním v období dešťů.

Feralsoly FERRALSOLS (F)

Jsou to půdy vlhkých tropů, jimž v profilu dominuje oxic horizont. Vymívání SiO_2 je velmi intenzivní a v půdě tak zůstává výrazný přebytek oxidů železa a hliníku. Svrchní humusová vrstva je obvykle slabá (do 40 cm) s velmi malým obsahem humusu (ve vlhkém horku dochází k velmi rychlé mineralizaci). Pod tímto horizontem se nachází horizont oxic, který je bez skeletu a může sahat až do hloubky přes 20 metrů (v jeho svrchní části dochází k akumulaci hydratovaného a níže dehydratovaného oxidu železitého). V dlouhostébelných savanách s krátkou dobou sucha nacházíme červené lateritové půdy, které v době sucha intenzivně vysychají, což vede k vysrážení železitých konkréci, vytvářející písčité charakter savanovitých půd a vytváření lateritových krust.

Výše byly uvedeny půdní typy podle FAO, převodní tabulku na jiné u nás běžně užívané systém, stejně jako tabulky půdních profilů, jejich vzorové chemické vlastnosti a rozšíření půd v ČR lze nalézt v Tomáškově (Tomášek, 2003).